

موزه‌های آستان قدس رضوی

تألیف:

حشمت کفیلی

با همکاری مریم حبیبی قاینی بایگی و محمدرضا شاه‌زاده‌زاد

مجلس شورای اسلامی ایران
استان قدس رضوی

عنوان و نام پدیدآور: موزه‌های آستان قدس رضوی / تألیف حشمت کفیلی، با همکاری مریم حبیبی قاینی یاپیگی، محمدرضا شاهرودی زاده.
مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۴۸۸ص: مصور (رنگی).

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

موضوع: آستان قدس رضوی. موزه مرکزی

موضوع: Astan Qods Razavi--Museume

موضوع: Museums --Iran--Mashhad

شناسه افزوده: شاهرویدی زاده، محمدرضا، ۱۳۵۹-

Research Institute of Cultural Heritage & Tourism / شناسه افزوده

رده‌بند سنگره ۱۳۹۵۱۰۱ A ۵۷KV م/

[illegible]

تألیف: حشمت کفیلی با همکاری مریم حبیبی قاینی و محمد رضا شاهرودی زاده

ویراستار ادبی: حمیدرضا نویدی مهر

طرح و اجرا: مؤسسه آفرینش‌های هنری آستان قدس رضوی (مریم جعفری)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: ناصح

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ اول: ۱۳۹۶

قیمت: ۹۰,۰۰۰ تومان

شایک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۲-۷۷-۹

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری با همکاری سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس

رضوی - معاونت امور موزه‌های آستان قدس رضوی

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای سر، تب، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلف: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۴۵۲-۶۰

دور نگار: ۷۷۶۷۳۶۷۸۸-۲۱۰

تاریخ: www.richt.ir

ccn @right.ir :46libly

فروشگاه الکترونیک کتاب : www.richtbook.ir

فهرست مطالب

۱۱ سخن ناشر

۱۳ پیشگفتار

۱۵ مقدمه

۱۷ سپاسگزاری

۱۹ بخش اول: تاریخچه شکل‌گیری موزه در آستان قدس رضوی - حشمت کفیلی

۲۱ شکل‌گیری اولین موزه در آستان قدس رضوی (۱۳۰۱ - ۱۳۱۲ ش)

۲۳ ساختمان موزه

۲۴ اشیای موزه

۲۷ تغییر مکان موزه از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۶ ش

۳۰ تحولات موزه پس از انقلاب اسلامی

۳۱ کاخ موزه ملک‌آباد

۳۱ گنجینه قرآن و تفایس (موزه شماره سه)

۳۳ گنجینه تمیر و اسکناس

۳۵ تحولات موزه‌ها در سال ۱۳۷۳ ش

۳۶ گنجینه هدایای حضرت آیه الله خامنه‌ای

۳۷ موزه فرش

۳۹ توسعه موزه مرکزی و ایجاد بخش‌های جدید

۴۵ کتاب‌خانه تخصصی و آرشیو مدارک و اسناد موزه‌ها

۴۶ گنجینه آثار اهدایی استاد محمود فرشچیان

۴۷ بخش سکه

۴۸ بخش مدال

۴۹ موزه مردم‌شناسی (حمام مهدی قلی بیک)

۵۰ تشکیلات اداری موزه‌های آستان قدس

۵۳ بخش دوم: گنجینه‌های آستان قدس رضوی

۵۵ فصل اول: تاریخ حرم رضوی

- ۵۷ گنجینه ریح حرم رضوی
- ۱۱۱ فصل دوم: قرآن و شایسته
- ۱۱۲ گنجینه قرآن و شایسته
- ۱۵۷ تالار مرفعات (قصص خوشبختی و آثار گل و مرغ)
- ۱۶۳ فصل سوم: قهر و اسکناس
- ۱۶۴ گنجینه قهر، تاریخچه پستی اسکناس
- ۱۷۹ فصل چهارم: هدایای حضرت آیت الله خاتمی
- ۱۸۱ موزه هدایای مقام معظم رهبری (مدظله العالی)
- ۲۱۱ فصل پنجم: فرش و منسوجات
- ۲۱۳ موزه فرش آستان قدس رضوی
- ۲۴۳ فصل ششم: نجوم و ساعت
- ۲۴۵ گنجینه نجوم و ساعت
- ۲۷۱ فصل هفتم: ظروف
- ۲۷۳ گنجینه ظروف سفالی، سلاذن، چینی آلات، بلور و بارفتن، مسی و مسکری
- ۳۰۵ فصل هشتم: سلاح‌های سرد و گرم
- ۳۰۷ گنجینه سلاح‌های سرد و گرم
- ۳۲۱ فصل نهم: هنرهای تجسمی
- ۳۲۳ گنجینه هنرهای تجسمی
- ۳۵۷ فصل دهم: آبریزان و موجودات دریایی
- ۵۵۹ گنجینه آبریزان و موجودات دریایی
- ۳۸۱ فصل یازدهم: موزه مردم‌شناسی حمام مهدی قلی بیگ
- ۳۸۵ موزه مردم‌شناسی آستان قدس رضوی
- ۴۲۵ فصل دوازدهم: سکه
- ۴۲۶ گنجینه سکه آستان قدس رضوی
- ۴۳۳ فصل سیزدهم: آثار اهدایی استاد محمود فرشچیان
- ۴۴۵ تالار استاد محمود فرشچیان
- ۴۵۵ فصل چهاردهم: مدال و نشان
- ۴۵۷ بخش مدال، نشان و یادبود
- ۴۷۵ کتابخانه

مقدمه

شکر خدا که هر چه طلب کرده را خدا بر منتهای هفت خود کاران بخشید.

بیش از بیست و پنج سال پیش، هنگام راهپایز در موزه‌های آستان قدس رضوی، متوجه شدم لازم است برای یافتن پاسخ سؤال‌های خودم و بازدیدگاه‌ها، اشیا را با دقت بیشتری مطالعه کنم و برای راهنمایی مراجعان، به تابلو معرفی آن در موزه بسنده نکنم. از این‌رو، با راهنمایی آقای دکتر اردلان جوان (رئیس وقت موزه آستان قدس رضوی) اولین کاربرگه شناسنامه‌های اشیا براساس دانش تخصصی این حوزه تهیه شد. در سال ۱۳۷۶ ش، ضمن همکاری با گروه مهندسان فناوری آستان قدس رضوی، برای راه‌اندازی اولین نسخه نرم افزار شناسنامه اشیا موزده و خزانه در موزه‌ها، نسخه‌های متنوعی از شناسنامه یا کارت برگه اطلاعات برای اشیای مختلف و خاص موزه‌های آستان قدس رضوی تهیه شد. از آن جایی که مستندسازی یکی از وظایف موزه‌ها و یک اصل مهم در جهت دستیابی به اهداف موزه است؛ این فرم‌ها تا سال ۱۳۸۲ ش، ضمن انجام کار به مرور تکمیل و از اوایل سال ۱۳۸۳ ش، با تشکیل «اداره پژوهش و معرفی آثار موزه‌ها» و جذب کارشناسان متخصص در حوزه موزه‌ها، در اولویت برنامه‌های اجرایی قرار گرفت.

سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ ش، را می‌توان «دهه اول

مستندسازی آثار» در موزه‌های آستان قدس نامید. در این بازه زمانی برای نخستین بار اقداماتی، برای تهیه پرونده علمی برای اشیاء، انجام گرفت. عکاسی و طراحی فنی از آثار که نقش مهمی در بررسی و شناخت اشیاء دارد و در موارد بسیاری می‌تواند ابهام‌های موجود در تاریخچه آن‌ها را برطرف کند، توسط کارشناسان داخل و خارج سازمان انجام شد. به این ترتیب، نتایج حاصل از اجرای برنامه مستندسازی آثار تا حال حاضر عبارتند از: تهیه شناسنامه برای بیش از ۱۰۰ اثر در موزه و خزانه (توسط کارشناسان داخل و خارج از سازمان)، تهیه اتیکت معرفی برای آثار موجود در موزه، ارائه خدمات پژوهشی و راهنمایی به مشربان و کارشناسان و پژوهشگران داخل و خارج سازمان، انجام طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌های دانشجو، تهیه مقاله‌های علمی - ترویجی و علمی - پژوهشی، نشر کتاب‌ها و مقالات مستندات موجود از آثار، نگارش و چاپ مقالات معرفی آثار در مجله‌های داخل و خارج سازمان، تألیف کتاب‌های علمی - پژوهشی براساس اجرای طرح‌های مستندسازی، همچنین شناسایی اشیای جدید و برنامه‌ریزی برای نمایش آن‌ها در موزه‌ها.

با توجه به اینکه موزه‌های آستان قدس رضوی، در سایه الطاف حضرت رضاع با جمع‌آوری آثار وقفی و اهدایی، جریانی پویا و فعال دارد و روزبه‌روز نیز بر آثار موجود در آن - علاوه بر آثار چند سده گذشته موجود در خزانه - افزوده می‌شود. در طی سال‌های گذشته تا حال حاضر، معاونت امور موزه‌های آستان قدس رضوی، فعالیت‌های ارزشمندی را در

زهد، جمع‌آوری و جذب آثار و مستندسازی انجام داده است. از جمله برای جمع‌آوری سفالینه‌ها، کاشی‌ها و کتیبه‌های سنگی مرتبط با حرم مطهر اقدامات بیشتری انجام گرفته است. مجموع آثار جمع‌آوری شده تاکنون شامل حدود ۲۰۰۰ کاشی از نوع زرین‌فام، برق، مفت‌زنگی، زیرلعابی و قالبی برجسته؛ حدود ۵۰ قطعه سنگ حجاری شده و کتیبه‌دار و حدود ۱۰۰ کاشی سفالی است که تعدادی از آن‌ها پس از مستندسازی، در موزه به نمایش درآمده است. همچنین تعداد آثار حذف شده به طریق اهدایی بالغ بر ۶۰۰۰۰ عدد شده که بخش مهمی از آن را سکه‌های تاریخی تشکیل می‌دهند. پس از افتتاح اولین موزه آستان قدس رضوی، برای نخستین بار در سال ۱۳۳۴ شمسی، کتابی با عنوان «راهنمای موزه آستان قدس» به چاپ رسید و در آن بر اساس فعالیت‌های مستندسازی آثار که از سال ۱۳۱۸ ش و در جریان راه‌اندازی تشکیلات موزه صورت گرفته بود، ۱۸۹ شیء معرفی شد. این کتاب با آن که در حال حاضر نیز به عنوان مرجعی معتبر در مستندسازی آثار موزه و خزانه شناخته می‌شود به دلیل توسعه موزه‌ها، پاسخگوی نیاز مراجعان و مخاطبان نیست؛ بنابراین در پی تهیه پرونده علمی برای اشیاء، پیشنهاد تهیه کتابی جدید برای معرفی موزه‌های آستان قدس با استفاده از نتایج مستندسازی و پژوهش‌های انجام شده و با همکاری کارشناسان وقت در اداره پژوهش و معرفی آثار، به سازمان ارائه شد. آغاز کار، مشخص کرد پژوهش‌های میدانی تا چه اندازه در کسب

اطلاعات صحیح درباره آثار نقش دارد. از این رو، یکی از منابع مهم در این کتاب، شناسنامه‌های اشیاء است که نتیجه بررسی‌های میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای کارشناسان داخل و خارج سازمان است. کتاب حاضر، مبتنی بر اطلاعات مستندسازی شده، از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۹۴ است که به دلیل گستردگی آثار و تنوع گنجینه‌های آستان قدس، تصمیم گرفته شد در آن تنها تعدادی از آثار نفیس هر موزه یا بخش معرفی شود. این اقدام ضمن آن که شمایی از موزه‌های مختلف آستان قدس ارائه می‌کند، امکان اطلاع‌رسانی و آشنایی بیشتر را برای پژوهشگران و علاقمندان فراهم می‌آورد. البته در برخی موارد اشیاء بسیار سخت بود و با وجود این که معیار برای معرفی هر موزه یا گنجینه ۱۰ تا ۲۰ اثر بود، گستردگی تاریخ کار در بخش تاریخ حرم رضوی، موزه قرآن و نه تنها گنجینه هدایای مقام معظم رهبری (مدظله العالی) بلکه موزه مردم‌شناسی موجب شد نتوانیم به این مرم و وفادار باشیم و در مواردی آثار بیشتری انتخاب و معرفی کردیم. در پایان یادآور می‌شود آستان قدس رضوی دارای گنجینه‌ها و اشیاء ارزشمند بسیار دیگری نیز هست که در کنار موقوفات شخصی و در سایر شهرها قرار دارد و با تکیه بر موقوفات آن اداره می‌شود. از این جمله می‌توان به موزه ملی ملک در تهران و موزه وزیری پرد اشاره کرد؛ که در این کتاب چون اساس کار بر معرفی موزه‌های آستان قدس رضوی در مجموعه حرم امام رضا علیه السلام و مجاورت آن بود، این موزه‌ها معرفی نشده‌اند.